

СОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

SOCIAL RESOURCES OF THE REGION'S DEVELOPMENT IN TERMS OF DECENTRALIZATION

Світлана ГРИНЕВСЬКА,
кандидат економічних наук,
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України,
Київ

Svitlana GRINEVSKA,
Ph.D. in Economics,
Institute of the Economy of Industry,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv

1. Доведено, що людський капітал є соціальним ресурсом, який орієнтований на самостійний розвиток як на особистісному рівні, і таким що сприяє зміні вектора розвитку та соціально-економічних практик на рівні держави. Інновативний людський капітал визначає напрям розвитку країни та регіонів, є активним соціально-економічним ресурсом, здатним вирішувати власні проблеми. Накопичений інновативний людський капітал регіону визначається як високоякісний людський капітал, що забезпечує корисну віддачу в процеси саморозвитку. Визначено, що важливою умовою вирішення проблеми створення конкурентоспроможної економіки є забезпечення акумуляції творчого інтелектуального людського капіталу – основного чинника сучасного економічного розвитку, що дозволить забезпечити процеси модернізації розвитку регіону, його саморозвитку на інноваційній основі.

2. Проведено аналогії між ЄС та Україною при стратегуванні процесів акумуляції людського капіталу на основі економічних, соціальних, фінансових, інновативних ресурсів розвитку. ЄС та Україна мають у своєму розпорядженні значний людський капітал. І перед ЄС, і перед Україною стоять завдання щодо вироблення ефективної концепції управління, раціонального використання та накопичення людського капіталу. В ЄС постійно працюють над цим питанням, про що свідчать стратегії та програми, в тому числі щодо самостійного розвитку територій, які досліджуються, приймаються та виконуються. В Україні поки що немає чіткої стратегії щодо визнання значущості людського капіталу в процесах розвитку держави та регіону.

3. Виявлено особливості підходів до визначення вагомості людського капіталу в процесах саморозвитку на основі аналізу соціальних ресурсів регіону, що може використовуватися надалі при аналізі умов акумуляції людського капіталу на регіональному рівні.

4. Запропоновано розгляд проблем самостійного розвитку регіонів як комплексного процесу та як мети розвитку регіону, вирішення яких є можливим шляхом досягнення самостійного самодостатнього розвитку, що здійснюється на основі раціонального використання ресурсів розвитку регіону з урахуванням особистостей та потенційних можливостей економіки регіону.

5. На сьогодні відбувається реформування та трансформація соціально-економічної системи України на засадах децентралізації управління. У результаті цих перетворень неодмінно формуватиметься нова регіональна система з орієнтацією в першу чергу на використання внутрішньорегіональних резервів і ресурсів та особистою відповідальністю регіонів за ефективність свого розвитку. При цьому зростатиме значущість людського капіталу та необхідність глибокого дослідження питань управління його ефективним використанням та накопиченням у регіонах, що є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

1. It has been proven that human capital is a social resource aimed at the independent development both on individual level and such that makes for the change of the vector of development and socio-economic practices on the state level. Innovative human capital defines the direction of the development of country and regions and is active socio-economic resource capable of solving its problems. Accumulated innovative human capital of the region is defined as high-quality human capital that provides utility for self-development processes. It has been determined that the important condition of solving the problem of creating competitive economy is provision of the accumulation of creative intellectual human capital, the main factor of modern economic development, that will enable to provide the process of region's development modernization, its self-development on the innovative basis.

2. The analogy between EU and Ukraine was drawn concerning making strategy of the human capital accumulation process on the basis of economic, social, financial, innovative resources of development. EU and Ukraine have at their disposal significant human capital. Both EU and Ukraine have the task to work out effective management concept, rational usage and accumulation of human capital. EU is constantly working on this issue, it is proved by the strategies and programs, including the ones concerning independent development of the territories that are being surveyed, adopted and implemented. In Ukraine there is still no definite strategy about admitting the significance of human capital in the process of the state and region's development.

3. Peculiarities of approaches to identifying the importance of human capital in terms of the self-development on the basis of the analysis of the region's social resources have been found out. It can be further used when analysing conditions of accumulation of the human capital at the regional level.

4. It was proposed to regard the problems of the independent region's development as a complex process and as the aim of the region's development. Solving these problems is a possible way of reaching independent development, which is happening by means of rational usage of the resources of region's development, taking into account peculiarities and potential possibilities of the region's economy.

5. Currently reformation and transformation of socio-economic system of Ukraine is happening on the bases of management decentralization. As the result of these transformations new regional system will be formed and it will be directed to the usage of internal regional resources and personal responsibility of the regions for the effectiveness of their development. Meanwhile the significance of human capital and the necessity of more profound survey of the questions of managing its effective usage and accumulation in the regions that is prospective direction of further scientific surveys.

У багатьох країнах упродовж останніх років спостерігався активний рух у напрямку децентралізації фінансових та адміністративних повноважень, їх передання на нижчий рівень управління [1-3]. Головною ціллю цих зрушень було найефективніше використання всіх наявних ресурсів. Такий підхід базується на ідеї, що нижчий рівень управління – це місцеві органи врядування, здатні краще задовольняти як потреби населення, так і раціонально використовувати наявний соціальний ресурс території. Потрібно зазначити, що країни, які розвиваються та обрали шлях децентралізації, стикалися з проблемою відсутності спроможностей керувати функціями, покладеними на місцевий уряд унаслідок децентралізації [4; 5]. Мається на увазі, зокрема, те, що на рівні місцевого уряду є вірогідність недостатності соціального ресурсу з високою якістю людського, інтелектуального капіталів, необхідних для вирішення складних завдань, які попередньо вирішувалися на державному рівні. Тому немає єдиного підходу щодо формування оптимальної структури багаторівневого управління, і подібні реформи з децентралізації можуть призвести та призводять до різних наслідків у різних країнах. З огляду на це в Україні необхідно вивчати зарубіжний досвід впровадження реформ децентралізації для уникнення деяких упереджених і неправильних підходів. Прагнення децентралізувати деякі адміністративні функції на місцевому рівні знайшло втілення в Законі про самоврядування та формується в новій Конституції. Україна на сьогодні потребує нагальної реформи державного устрою в напрямку децентралізації [6]. Україна та ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку, Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) домовились активізувати співробітництво та визначили пріоритетні напрями цього співробітництва у 2016 році. У звітах щодо реформ в Україні [7; 8] стверджується, що жорстка централізація бюджетних ресурсів та втрата повноважень на місцевому рівні врядування є головними причинами зниження життєвого рівня та погіршення діяльності державних інфраструктур. У цих звітах розглядається ситуація в Польщі та Словаччині як приклади успішних реформ, які варто впровадити в Україні. У кінцевому підсумку реформа повинна відображати специфіку України: її успіх або невдача, швидше за все, залежатиме від дотримання точних деталей, а не тільки комплексного погляду. І такими «точними деталями», здатними вдосконалити регіональний розвиток згідно зі звітами ОЕСР є [2; 3; 7; 8]:

- самостійний розвиток територій з орієнтацією на внутрішні ресурси, а не зовнішні інвестиції та трансфери;
- головний акцент на можливості території, а не на несприятливих чинниках;
- увага до середовища, в якому впроваджується стратегія розвитку з урахуванням «м'яких» соціальних ресурсів – соціального капіталу (налагодження контактів, платформи знань, тощо) та «твердих» соціальних ресурсів – соціальної інфраструктури;
- об'єднаний підхід до управління із залученням центральних, регіональних та місцевих органів управління та інших зацікавлених учасників процесу, із зменшенням ролі центральних органів управління, переходу до нової моделі регіональної політики.

Проте практика свідчить, що ці інструменти дозволяють досягти найкращих результатів лише разом з іншими складовими політики та інвестиційними проектами із забезпеченим фінансуванням, коли всі ці компоненти складаються в інтегровану, міжсекторальну стратегію зростання. Інвестування в «тверді» соціальні ресурси, наприклад, приносять кращі результати за наявності політики, спрямованої на розвиток людських ресурсів та накопичення знань. Взяті окремо великі інвестиційні проекти можуть бути неефективними або навіть прискорити вихід компаній та відтік людських ресурсів з регіону. Аналогічно численні регіони ЄС дійшли висновку, що великі інвестування в людські ресурси незначно стимулюють регіональний розвиток, якщо не подолати інших перешкод, зокрема, таких, як перешкоди для розвитку приватного сектору. Якщо відповідних можливостей розвитку немає на місцевому рівні, тоді фахівці, в чий професійний розвиток було інвестовано, залишають регіон у пошуках кращих можливостей в інших місцях. Це не погано для цих спеціалістів і може призвести навіть до деяких позитивних зрушень в їх регіонах, наприклад, у вигляді грошових трансферів, але нічого не додає до самостійного розвитку місцевого потенціалу, зокрема нагромадженню людського капіталу, який є головним соціальним ресурсом території.

Метою статті є спроба принципового визначення впливу соціальних ресурсів на самостійний розвиток регіону при запровадженні практики децентралізації управління.

З огляду на європейський досвід децентралізації та надання більшої самостійності управління територіями місцевій владі все ж таки першорядними соціальними питаннями, вирішення яких впливатиме на процеси децентралізації, є такі: як ефективно використовувати соціальні ресурси та як забезпечуватимуться адекватні рівні надання послуг у регіонах по всій країні, незважаючи на великі відмінності в можливостях місцевих ресурсів. Можливості ресурсів самостійного розвитку регіону є важливим чинником, який характеризує перспективи розвитку самої країни; середовища, в якому ведеться бізнес в регіоні; ступеня довіри до державних установ і загалом конституційної структури [9].

На сьогодні принципи державної регіональної політики в Україні [10] не містять головних принципів, тобто децентралізації та саморозвитку. Децентралізація управління – це трансформація всієї управлінської системи. Принцип децентралізації передбачає структурні зміни в системі державного управління, пов'язані з наданням більшої самостійності іншим рівням управління. Необхідність запровадження принципу децентралізації відбивається у всіх настановах і меседжах Президента України та інших керівних урядових осіб, і є потреба в його законодавчому закріпленні. Децентралізація сприятиме оновленню інститутів влади, формуватиме умови щодо не тільки надання більшої самостійності агентам управління, а і становленню системи кадрової відповідальності на засадах публічних критеріїв результативності роботи управлінців. Державна регіональна політика має реалізовуватись також на основі принципу саморозвитку [11], тобто здатності самостійно вибирати цілі розвитку регіону, механізми та критерії їх досягнення, змінюючи при необхідності як самі цілі, так і їх

параметри, структуру та інші характеристики. Під час розвитку регіону на принципах саморозвитку провідна функціональна роль відводиться локалізованим видам діяльності в економіці регіону, що продукує такі зовнішні наслідки, які згуртовують економічний простір регіону на основі розвитку конкурентного середовища. При цьому існує пряма залежність між принципами державної регіональної політики, дотримання яких є обов'язковим, адже на них ґрунтуються всі галузеві політики, які розробляються і впроваджуються в ЄС. До того ж децентралізація є основною вимогою для країн – кандидатів на вступ до ЄС.

Нова стратегія соціально-економічного розвитку ЄС – «Європа-2020» [12], тобто стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання», планує зосередити фінансові ресурси на «підтримці інноваційного розвитку регіонів як розвитку конкурентоспроможності, економічного зростання, поліпшення якості життя та стійкого розвитку». Інноваційність підходить до регіонального розвитку в Україні має ґрунтуватися на використанні каталізаторів регіонального розвитку; мотивації регіонів до саморозвитку, диверсифікації сфер економічної активності; подоланні патерналістських очікувань [13; 14]. Це дозволить підвищити ефективність регіонального саморозвитку за допомогою інтеграції відтворювальних процесів і більш раціонального використання економічних і соціальних ресурсів розвитку регіонів.

Соціальні ресурси є важливим чинником розвитку держави та регіонів. А людський капітал на сучасному етапі є одним із найбільш вагомих структурних елементів соціальних ресурсів країни та окремих регіонів, чинником економічного розвитку. До соціальних ресурсів окрім людського капіталу також належить інтелектуальний та соціальний капітал [15-18]. Ці форми капіталу на сучасному етапі є основними чинниками економічного та соціального розвитку за умови ефективного їх використання в державі та регіонах. Спільне між інтелектуальним, людським та соціальним капіталом є те, що при використанні вони не зменшуються, а збільшуються. Отже, активне використання цих форм капіталу сприяє їх розвитку. За суттю своєю ці форми капіталу є невичерпними, тому саме вони на сучасному етапі є факторами соціально-економічного розвитку держави й регіонів та самостійного розвитку [19; 20] зокрема (**табл. 1**). При цьому розгляд регіону як досить самостійної частини економіки країни припускає, що нагромадження та ефективне використання людського капіталу може здійснюватися в повній мірі тільки при його економічній самостійності. Таким чином, соціальними ресурсами самостійного розвитку регіону є:

1. Людський капітал – соціальний ресурс із сукупністю характеристик людини – освіта, наукові та практичні здібності, досвід, які використовуються людиною для максимізації особистого та суспільного добробуту, що впливає на результативність національної економіки. В умовах глобалізації накопичення людського капіталу розглядається в ширшому сенсі – як цивілізаційний чинник [21]. Активізація соціальних ресурсів регіону, зокрема нагромадження людського капіталу, призводить до максимізації особистого та суспільного добробуту, що впливає на результативність самостійного розвитку регіону та розвитку національної економіки.

2. Інтелектуальний капітал – інновативний соціальний ресурс із можливостями перетворення соціального ресурсу: творчі здібності, креативний спосіб мислення, ноу-хау, патенти, ліцензії, в економічній: нові технології, програмне забезпечення. Самостійний розвиток тісно пов'язаний з національною інтелектуальною елітою, сформованою в процесі розвитку, зростання економіки й підвищення інноваційного потенціалу суспільства. Самостійний «діяльнісний розвиток», який найліпше проявляється на рівні регіону, вимагає значних інвестицій, ресурсів та раціонального використання інтелектуального капіталу [20].

3. Соціальний капітал як соціальний ресурс [22; 23] полегшує формування та сприяє ефективнішій реалізації людського та інтелектуального капіталів. Він безпосередньо впливає на конкурентоспроможність економіки шляхом формування та поширення норм, цінностей [24], на засадах яких формується загальна (мережева) господарська діяльність [25]. Розумне використання соціального капіталу під час саморозвитку регіону, при якому самостійно ставляться та реалізуються цілі його розвитку, формує позитивний імідж регіону як території, привабливої для життя та накопичення людського капіталу, що автоматично підвищує політичний, соціальний, економічний статус регіону.

Людський, інтелектуальний та соціальний капітали мають ряд економічних ознак, серед яких виділяють ресурсність, прибутковість і конвертованість. Їх формування вимагає певних інвестицій у формі витрат часу, грошей, фізичних, розумових та емоційних зусиль і генерує майбутнє повернення у формі вищих доходів, більшої конкурентоспроможності, кращого доступу до інформації, знань, послуг, матеріальних благ, кращої співпраці та погодження спільних дій, зменшення трансакційних витрат [15; 16]. А їх раціональне використання сприятиме збільшенню конкурентоспроможності країни та регіонів.

Важливою складовою людського капіталу та інтенсивним чинником розвитку є ресурси підприємництва, тобто підприємницькі здібності людини. Під підприємницькою діяльністю розуміється особливий вид людських ресурсів, який полягає у здатності найефективніше використовувати всі інші чинники виробництва. Й. Шумпетер увів підприємницьку здатність як четвертий чинник виробництва, зокрема з урахуванням інноваційного характеру підприємницької діяльності. При цьому ним було виокремлено об'єктивне прагнення підприємців до впровадження інновацій з метою випередження конкурентів на ринках і збільшення прибутків [26] або використання своїх конкурентних переваг, що є головною характеристикою самостійного розвитку. Інноваційність, творчість і продуктивність людського капіталу постійно зростають за рахунок вдосконалення освіти, розвитку науки, генерації інновацій, зростання та розвитку індустрії знань. Зв'язок між людським капіталом, інтелектуальним капіталом, креативними трудовими ресурсами та здібністю до інновацій визначає конкурентоспроможність сучасної економіки [27]. Креативні сфери діяльності істотно впливають на приріст ВВП на душу населення [28], а творчий людський капітал визначається як накопичений людський капітал, що забезпечує корисну віддачу від інвестицій в нього, в процесі розвитку і зростання [29].

Таблиця 1. Вплив соціальних ресурсів на самостійний розвиток регіону

Взаємодія соціальних ресурсів саморозвитку регіону	Соціальні ресурси		
	Людський капітал	Інтелектуальний капітал	Соціальний капітал
Характеристика інституту розвитку соціальних ресурсів регіону	наука і освіта – навчальні заклади регіону всіх категорій; академічні, науково-дослідні інститути; інститути з підвищення кваліфікації та професійної переорієнтації для потреб регіону; регіональне управління науки і освіти	інноваційні технопарки, інноваційні кластери на засадах взаємодії науки-освіти-бізнесу-регіону-держави; місцеві органи влади та самоврядування	норми, цінності, суспільні відношення, що відносяться до мережевих зв'язків, які дозволяють здійснювати колективні дії; включає інститути, які визначають якість і кількість суспільних зв'язків – ЗМІ усіх видів, громадські групи та організації, прес-служби керівництва регіону, місцеві органи виконавчої влади та самоврядування; профспілкові організації
Вплив чинника на самостійний розвиток регіону	підготовка фахівців високої кваліфікації, орієнтованих на ринок праці регіону за рахунок бюджету регіону та інших фінансових ресурсів; підвищення кваліфікації та перекваліфікація економічно активного населення регіону; підвищення якості освітніх послуг всіх рівнів через методичну допомогу навчальним закладам, координації їх діяльності та контролем за якістю навчання	вплив інтелектуальних здатностей людини чи колективу в сукупності зі створеними ними матеріальними й нематеріальними засобами, що використовуються в процесі інтелектуальної діяльності та підвищують ефективність праці та прибутку; інтелектуальні здібності та продуктивність, здатність економіки регіону до розвитку та використання новітніх технологій	розвиток суспільних відносин, що оформлені в соціальних структурах, які дозволяють людям погоджувати свої дії для досягнення поставлених цілей; інформаційне забезпечення, в т.ч. до мережі Інтернет та інших джерел правдивої політичної, економічної, соціальної інформації; забезпечення дотримання норм трудового законодавства, сприяння підвищенню безпеки праці на підприємствах регіону; контроль за дотриманням соціальних гарантій населення регіону
Результат саморозвитку регіону	самостійний розвиток регіонів істотно змінюється в позитивному напрямку при цілеспрямованому формуванні та використанні людського капіталу через створення можливостей для населення регіону реалізувати свої здібності та знання, що сприятиме підвищенню рівня життя; поліпшення забезпеченості соціальними ресурсами – нагромадження людського капіталу під час саморозвитку регіону, сприяння надходження приватних фінансових ресурсів в освіту і науку; висока оцінка населенням зусиль влади регіону щодо акумуляції людського капіталу в регіоні	забезпечення самостійного інноваційного розвитку регіону, ефективного використання людського інтелектуального капіталу; інституційне забезпечення зв'язку освіти, науки, бізнесу; створення в регіоні сучасних високотехнологічних наукоємних виробництв, що випускають конкурентоспроможну продукцію, що відповідає міжнародним стандартам; регіон як центр створення технопарків і бізнес-інкубаторів, кластерів, особливих економічних зон, міжвузівських центрів; структурна трансформація економіки, її диверсифікація шляхом інноваційного технологічного розвитку	формування позитивного іміджу регіону; підвищення статусу регіону при більшому накопиченні людського капіталу; акцентування уваги населення до участі в процесах саморозвитку регіону на основі нагромадження людського капіталу; збільшення привабливості життя в регіоні, що самостійно визначає та реалізує цілі свого розвитку

Джерело: побудовано автором на основі аналізу [15-23, 25, 30-32] і власних висновків.

Перед Україною стоять нові складні політичні, соціальні й економічні проблеми, ускладнені воєнними діями. Щоб їх розв'язувати, необхідні нові форми їх вирішення з неодмінною складовою щодо збереження, розвитку та примноження всіх соціальних ресурсів: людського, інтелектуального та соціального капіталів. Такою новою формою розвитку є самостійний розвиток регіону, що ґрунтується на засадах

«економіки знань» та характеризується наявністю регіонального інтересу в нарощуванні соціально-економічного потенціалу території, нових підходах до раціонального використання своєї ресурсної бази, нових організаційних структурах, що забезпечують ефективну взаємодію усіх суб'єктів регіонального розвитку [30; 31]. При цьому важливим чинником, що визначає напрям соціального розвитку

Таблиця 2. Акумуляція людського капіталу на основі економічних, соціальних, фінансових, інновативних ресурсів розвитку, відображена в цілях стратегії «Європа-2020»

Ресурси розвитку, що впливають на акумуляцію людського капіталу	Людський капітал в цілях стратегії «Європа-2020»	
	Цільові орієнтири Стратегії	Європейська ключова ініціатива
Інновативні ресурси Економічні ресурси Фінансові ресурси Соціальні ресурси	Інновації	«Інноваційний союз», «Розвиток цифрових технологій у Європі»: для поліпшення рамок умов і доступу до фінансування НДР, інновацій з метою посилення інноваційних ланцюжків, надання можливостей участі фізичних і юридичних осіб у загальному цифровому комерційному просторі; прискорення інвестування в ЄС
Соціальні ресурси Економічні ресурси Фінансові ресурси	Освіта	«Молодь у динаміці»: для вдосконалення функціонування систем освіти і підвищення міжнародної привабливості європейської вищої освіти, залучення молоді на ринок праці
Економічні ресурси Соціальні ресурси Інновативні ресурси Фінансові ресурси	Зайнятість і кваліфікація	«Порядок денний для створення нових робочих місць і кваліфікації»: модернізація ринків праці шляхом підвищення мобільності трудових ресурсів і розвитку навиків, що сприяють успішному працевлаштуванню; «Розвиток цифрових технологій у Європі» сприятиме створенню нових робочих місць і зростанню економіки
Соціальні ресурси Економічні ресурси Фінансові ресурси	Боротьба з бідністю	«Європейська платформа по боротьбі з бідністю»: соціальне та територіальне об'єднання для того, щоб люди, які живуть у бідності або виключені з життя суспільства, мали гідне життя та були активними членами суспільства. Підвищення зайнятості та зниження рівня бідності за рахунок економічного розвитку
Економічні ресурси Соціальні ресурси	Раціональне використання ресурсів	«Розумне використання ресурсів у Європі»: зниження залежності зростання економіки від кількості споживаних ресурсів. «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»: для поліпшення умов для підприємництва, в першу чергу для малого й середнього бізнесу, розвиток потужної промислової бази

Джерело: побудовано автором з урахуванням [37-39; 42].

країни та регіонів і рівень мобілізації та використання соціальних ресурсів, є результати процесів адаптації населення до нових умов: збільшення частки населення країни, здатного самостійно або за підтримки інститутів соціальної політики вирішувати власні проблеми [32]. Такі самостійні, активні соціальні ресурси є головним критерієм ефективності соціального механізму під час самостійного розвитку регіону. Також на нагромадження людського капіталу безпосередньо впливають внутрішньорегіональні фінансові ресурси [33; 34]. У розвинутих зарубіжних країнах тісний взаємозв'язок економічного розвитку та рівня розвитку людського капіталу забезпечує спрямування ресурсів економічних суб'єктів усіх рівнів на фінансове забезпечення акумуляції людського капіталу саме економічно активного населення як основних носіїв такого капіталу [35; 36]. Важливим є також застосування європейської практики бюджетного фінансування та кредитування сфер, де відбувається формування людського капіталу.

На сьогодні країни ЄС, як і Україна, стикаються з проблемою недофінансування у сфері людського капіталу та недоліку кваліфікованих кадрів для «розумної» економіки. Закладена в основу Стратегії «Європа-2020» [37] мета — забезпечити певний рівень накопичення людського капіталу для досягнення стійкого зростання паралельно з підвищенням добробуту кожної людини — впливає на політичні рішення, що приймаються на всіх рівнях влади, включаючи загальноєвропейський. Стратегія «Європа-2020» містить позиції, пов'язані з акумуляцією людського капіталу [38] на засадах розумного зрос-

тання (smart growth), заснованого на знаннях та інноваціях, та інклюзивного зростання (inclusive growth), підгунтям якого є розширення можливостей через сприяння високому рівню зайнятості, соціальному та територіальному об'єднанню (табл. 2).

На наднаціональному рівні ЄС виконання цілей щодо розвитку людського капіталу знаходиться у віданні органів соціальної політики, політики у сфері зайнятості, структурних фондів. Висловлюється думка щодо доцільності в рамках Стратегії збільшити фінансові вкладення в людину із коштів Європейського соціального фонду [39]. Нині в ЄС регулювання розвитку людського капіталу залишається в основному прерогативою національних держав. Хоча є позитивний досвід Великобританії, де ще у 1991 році розроблено нову концепцію функцій держави відносно розвитку людського капіталу, згідно з якою «час всім управляти, все контролювати закінчився» [40]. З 1998 на місцевих рівнях на засадах державно-приватного партнерства створено «соціальні зони дії» (Education action zones, EAZ) [41]. Ця політика відповідає новій системі державного управління (New public management), орієнтованій на економію бюджетних коштів, делегування цих функцій на інші рівні управління [42; 43].

Розвиток людського капіталу означає мобілізацію державних і приватних фінансових ресурсів, які можуть бути освоєні краще всього на регіональному, муніципальному рівнях. Підтвердженням цього є визнання як нездійснених цілей, зокрема в «соціальній сфері: модернізації європейської соціальної моделі за допомогою інвестицій в людські ресурси», згодом переглянутої (через 5 років) попередньої

Стратегії ЄС, прийнятої на Лісабонському саміті (2000 рік) [44]. Недоліком тут названо «розрізненість державних і приватних коштів фінансування» [45].

Фінансування в розвиток людського капіталу в Україні є передумовою забезпечення економічного зростання в країні, а здійснення раціонального розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів призведе до посилення позитивних економічних та соціальних ефектів [46; 47]. Нині бюджетний механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу є надто витратним для країни. Водночас фінансування освіти, науки та медицини суб'єктами господарювання і домогосподарствами є безсистемним та недостатнім [48-50].

ВИСНОВКИ

Таким чином, людський капітал регіону в процесах саморозвитку є економічним активом території, що сформований за рахунок використання коштів місцевого бюджету та інших власних фінансових джерел регіону. Стратегічна роль людського капіталу в поступальному розвитку економіки України зумовлює необхідність удосконалення фінансового забезпечення сфер і факторів, які визначають обсяг та якість людського капіталу. Для формування соціального механізму забезпечення самостійного розвитку регіону рекомендовано напрями, що сприятимуть акумуляції людського капіталу в регіоні:

- проведення підготовки фахівців високої кваліфікації, орієнтованих на ринок праці регіону за рахунок бюджету регіону та інших фінансових ресурсів;
- підвищення кваліфікації та проведення перекваліфікації економічно активного населення регіону;
- підвищення якості освітніх послуг усіх рівнів на основі методичної допомоги навчальним закладам, координації їх діяльності та контролю за якістю навчання;
- цілеспрямоване формування та використання людського капіталу шляхом створення можливостей для населення регіону реалізувати свої здібності та знання, що сприятиме підвищенню рівня життя;
- підвищення продуктивності, здатності економіки регіону до розвитку шляхом використання новітніх технологій та інтелектуальних здібностей населення регіону;
- забезпечення самостійного інноваційного розвитку регіону, ефективного використання людського інтелектуального капіталу;
- інституційне забезпечення зв'язку освіти, науки, бізнесу;
- створення в регіоні сучасних високотехнологічних наукоємних виробництв, що випускають конкурентоспроможну продукцію;
- створення технопарків і бізнес-інкубаторів, кластерів, особливих економічних зон, міжвузівських центрів, академістечок у регіоні;
- структурна трансформація економіки, її диверсифікація шляхом інноваційного технологічного розвитку регіону;
- підтримка високопрофесійних науково-дослідних підрозділів, що мають конкурентні переваги в окремих наукових напрямках сучасних досліджень;

- мотивація на рівні законів вчених і наукових працівників до створення конкурентоспроможних об'єктів інтелектуальної власності та сприяння їх комерціалізації;
- створення високого рівня життєвих стандартів, у першу чергу для науково-дослідних колективів регіону;
- активне включення в міжрегіональні та міжнародні науково-дослідні колективи;
- створення на регіональному рівні умов щодо реалізації всього інноваційного циклу;
- сприяння розширення попиту на промислову продукцію інноваційних технологій на внутрішньому ринку;
- поліпшення забезпеченості соціальними ресурсами – акумуляція людського капіталу під час саморозвитку регіону, сприяння надходження приватних фінансових ресурсів в освіту і науку;
- формування позитивного іміджу регіону як такого, що самостійно розвивається;
- акцентування уваги населення до участі в процесах саморозвитку регіону на основі нагромадження людського капіталу.

На сьогодні має відбуватись реформування та трансформація соціально-економічної системи України на засадах децентралізації управління, на відміну від діючої жорсткої централізації. Поки що децентралізація управління в Україні діє тільки на рівні політичного гасла. А є можливість формування нової регіональної системи з орієнтацією в першу чергу на використання внутрішніх резервів і ресурсів та персональною відповідальністю влади регіонів за ефективність свого розвитку. З огляду на це пропонується комбінаторний розгляд самостійного розвитку регіону:

- як комплексного процесу розвитку, який здійснюється на основі розумного використання ресурсів розвитку регіону, а також власних особливостей економіки, інфраструктури, промисловості, потенційних можливостей регіону;
- як мети розвитку регіону, що містить цілі щодо вирішення соціально-економічних проблем населення, підвищення якості життя мешканців регіону, акумуляції людського капіталу в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Enikolopov R., Zhuravskaya E. Decentralization and Political Institutions. *Journal of Public Economics*. – № 91. – 2007. – P. 2261 – 2290.
2. OECD Territorial Reviews: Slovenia 2011, OECD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.books.google.com.ua/books?id=10.1787/9789264120587-en>. 14.05.2016.
3. OECD Territorial Reviews: Skene, Sweden 2012, OECD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.books.google.com.ua/books?id=10.1787/9789264177741-en>. 9.06.2016.
4. Tiebout C. A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*. – № 64(5). – 1956. – P. 416-424.
5. OECD Regional Outlook. *Regions and Cities: Where Policies and People Meet*. 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.booksle.com.ua/books?id=ir2zBAAAQBAJ&pg=PA166&lpg=PA166&dq=Publishing.+doi:+10.1787/9789264177741-en>. 11.06.2016.
6. ОЗСР должна стать площадкой распространения реформ в Украине. Пресс-служба КМ Украины. 24.11.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=248653124.22.06.2016.
7. Luksha O. Strategies and barriers for a system reform in Ukraine. SUREC. Slovak-Ukraine Research and Education Centre. Policy Paper. – 2011. 1.07.2016.

8. Регіони мають значення: відновлення економіки, інновацій і стійкого зростання, публікації ОЕСР.-2011b. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.dx.doi.org/10.1787/9789264076525-en](http://www.dx.doi.org/10.1787/9789264076525-en). 14.07.2016.
9. Seabright P. Accountability and decentralisation in government: an incomplete contract model. *European Economic Review*. – №40(1).-1996. –P.61-89.
10. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.zakon.rada.gov.ua/go/156-19](http://www.zakon.rada.gov.ua/go/156-19). 15.07.2016.
11. Грінєвська С.М. Теоретико-методологічні засади саморозвитку регіону як потенціалу сталого розвитку/ С.М. Грінєвська // Економіка промисловості, 2013. № 3(63). – С. 70-77.
12. Європа-2020 (Europe 2020). Стратегія соціально-економічного розвитку Європейського Союзу на період до 2020 р. European Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm](http://www.ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm). 18.07.2016.
13. Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions A Budget for Europe 2020 – Part II: Policy fiches. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: [//www.ec.europa.eu/health/programme/docs/maff_2020_fiches_en.pdf](http://www.ec.europa.eu/health/programme/docs/maff_2020_fiches_en.pdf). 20.07.2016.
14. Іжа М. М. Трансформація регіональної політики ЄС: висновки для України //Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2013. – Вип. 12.
15. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія / В. П.Антонюк. – НАН України. Ін-т економіки промсті. – Донецьк, 2007. – С. 54.
16. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку/ Соціально-трудові відносини: теорія та практика. № 1.-С.34-40
17. Storhaye P. Le capital humain: définition et enjeux pour l'entreprise. 2001. [Електронний ресурс].-Режим доступу: [//www.rhinfo.com/actualites/article/details-articles/cat/25/36/15320/79/le-capitalhumain-dfinition-et-enjeux-pour-lentreprise](http://www.rhinfo.com/actualites/article/details-articles/cat/25/36/15320/79/le-capitalhumain-dfinition-et-enjeux-pour-lentreprise). 22.07.2016.
18. Mulatero F., Riela S. Human Capital for the Competitiveness of the EU: The Role of National Reform Programmes. July. – 2006.
19. Дискін І.Е. Социальные ресурсы развития России // Трансформация социальной сферы и социальная политика / Под общ. ред. Т.И. Заславской. – М.: Дело, 1998. – С.113-116.
20. Иноземцев В.Л. Пределы «догоняющего развития». – М.: Экономика, 2000. – С. 252. – 295с.
21. Rodrigues M. J. European Commission Conference “Social and Human Capital in the Knowledge Society: Policy Implications”. Brussels, October 28-29, 2002. P. 6.
22. Baker W. Achieving Success Through Social Capital. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[//www.bharatwaves.com/portal/modules/smartsection/makepdf.php?itemid=65/](http://www.bharatwaves.com/portal/modules/smartsection/makepdf.php?itemid=65/) 22.07.2016.
23. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital// *The American Journal of Sociology*. 1988, № 94. – P. 95.
24. Шихирев П.Н. Природа социального капитала: социальнопсихологический подход // *Общественные науки и современность*. – 2003. – № 2. – С. 17
25. Field S. L'esprit d'yquipe: une condition gagnante pour l'conomie?//*l'Observateur OCDE*. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[//www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/242/LespritdE9quipe: une_condition_gagnante_pour_lEconomie.24.07.2016](http://www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/242/LespritdE9quipe: une_condition_gagnante_pour_lEconomie.24.07.2016).
26. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Серия «Антология экономической мысли». – Эксмо, 2007. – 864с.
27. Reporting intellectual capital to augment Research, Development and Innovation in SMEs. – Report to the Commission of the High Level Expert Group on RICARDIS. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. – 164 p.
28. European Commission (2010b). *European Competitiveness Report 2010*. P. 13-14.
29. Supporting Investment in Knowledge Capital, Growth and Innovation:OECD 2013. [Електронний ресурс].-Режим доступу:[//www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/supporting-investment-in-knowledge-capitalgrowth-and-innovation_9789264193307-en.25.07.2016](http://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/supporting-investment-in-knowledge-capitalgrowth-and-innovation_9789264193307-en.25.07.2016).
30. Социально-экономическая эффективность: опыт США: Система саморазвития / В.И. Марцинкевич, А.А. Шлихтер, Е.В. Яровая и др. Монография;М.: Наука, 2000. – 301 с.
31. Яремчук С.В., Новгородова Е.Ф. Саморазвитие и субъективное благополучие современной молодежи: монография. – Инфра-М, серия «Научная мысль». – 142 с.
32. Дятлов А. В. Социальные ресурсы развития:Дис... д-ра социол. наук: 22.00.04: Ростов н/Д, 2005.- 268с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[//www.dslib.net/soc-struktura/socialnye-resursy-razvitija-rossijskogo-obwstwa.htm](http://www.dslib.net/soc-struktura/socialnye-resursy-razvitija-rossijskogo-obwstwa.htm).30.07.2016.
33. Мрачковська М.А. Фінансова незалежність територіальних громад: практика Польщі. Фінансові ресурси регіону: організація та управління. Матеріали Міжнар. наук-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2007. –С. 23-25.
34. Мочалина О.С. Развитие инновационно-инвестиционного процесса как фактор реализации инновационного потенциала // *Эффективная экономика. Электронное научное фаховое видання № 7, 2014*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[//www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3183](http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3183). 14.05.2016.
35. Debande O., Vandenberghe V. Investir dans le capital humain. *Louvain-laNeuve: Academia*. 2008.
36. Chavagneux Chr. La France relance la lutte contre les paradis fiscaux. [Електронний ресурс].-Режим доступу: [www//Alternatives йconomiques. alternatives-economiques.fr/blogs/chavagneux/2015/10/01/la-france-relance-la-lutte-contre-les-paradis-fiscaux](http://www.alternatives-ekonomiques.fr/blogs/chavagneux/2015/10/01/la-france-relance-la-lutte-contre-les-paradis-fiscaux). 13.06.2016
37. European Commission. *Europe 2020:A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. 2010a.-2010.-P.30
38. Commission on Growth and Development. *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Washington, DC: World Bank. - 2008.-175с <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6507>. 21.06.2016
39. Інформаційне видання предствництва ЄС в Україні [Електронний ресурс].-Режим доступу:[//www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobulet_04_2010_uk.pdf](http://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobulet_04_2010_uk.pdf)/ 6.05.2016
40. Hatcher R., Leblond D. Education Action Zones and Zones d'Education Prioritaires //Keele Paper. June 27-29. 2001. [Електронний ресурс].-Режим доступу:[//www.cytanet.com.cy/fanerom-dim/zep/EAZ_and_ZEP_a_comparison.pdf](http://www.cytanet.com.cy/fanerom-dim/zep/EAZ_and_ZEP_a_comparison.pdf). 20.06.2016.
41. Pantazis Chr., Gordon D. (eds.). *Tackling Inequalities: Where Are We Now and What Can Be Done?* Bristol: The Policy Press. 2001.
42. Клинова М., Сидорова Е. Человеческий капитал в Европейском союзе: государственный и наднациональный контексты / М.В. Клинова, Е.А. Сидорова // *Вопросы экономики*. – 2012. –№ 8. – С. 80–97.
43. Koen Raes. *Ethics & Accountability in a Context of Governance & New Public Management*. Vol. 7, 1998. – P.197-206. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[//www.oecd.org/gov/budgeting/48168865.pdf](http://www.oecd.org/gov/budgeting/48168865.pdf). 21.06.2016.
44. Лиссабонская стратегия. Lisbon Strategy // *Журнал «Новая Европа»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.n-europe.eu/glossary/term/648](http://www.n-europe.eu/glossary/term/648). 25.06.2016.
45. Herzog Ph. Le facteur clé // *Confrontations Europe*. No 95. Juill.-Sept. 2011.
46. Первзянюк В.В. Фінансова децентралізація як запорука регіонального розвитку. Фінансові ресурси регіону: організація та управління. Матеріали Міжнар. наук-практ. конф. 9-11.11.2006 р. Івано-Франківськ, 2007. – С.26-28.
47. Кривенко Л. В. Концептуальні засади розвитку людського капіталу в умовах підвищення конкурентоспроможності країни / Л. В. Кривенко, С. В. Овчаренко // *Економічний часопис-XXI*. – 2014. – № 1–2(1). – С. 23–26.
48. Грішнова О. А. Нагромадження людського, інтелектуального і соціального капіталу підприємства як основна форма його капіталізації. – Донецьк: Вісник Донецького університету економіки і права. – 2011. – № 1. – С. 10–13.
49. Захарова О. В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування : монографія / О. В. Захарова. – Донецьк: ДВНЗ ДонНТУ, 2010. – 378 с.
50. Волошин М. В. Видатки державного бюджету на розвиток людського капіталу: автореф. дис. ...канд. екон. наук. 08.00.08 / М. В. Волошин ; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2011. – 20 с.

REFERENCES

- Enikolopov R., Zhuravskaya E. Decentralization and Political Institutions. *Journal of Public Economics*, no. 91, 2007, pp. 2261-2290.
- OECD Territorial Reviews: Slovenia 2011, OECD. Available at: www.books.google.com.ua/books?id=Publishing. doi:10.1787/9789264120587-en.
- OECD Territorial Reviews: Skene, Sweden 2012, OECD. Available: www.books.google.com.ua/books?id=Publishing. doi:10.1787/9789264177741-en.
- Tiebout C. A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, no. 64(5), pp. 1956, 416-424.
- OECD Regional Outlook. Regions and Cities: Where Policies and People meet, 2014. Available at: www.booksle.com.ua/books?id=ir2zBAAAQBAJ&pg=PA166&lpg=PA166&dq=Publishing.+d+oi:10.1787/9789264177741-en.

6. OECD should become an area of spreading reforms in Ukraine. Press-service of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 24. 11.2015. Available at: www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?artid=248653124. [in Ukrainian].
7. Luksha O. Strategies and barriers for a system reform in Ukraine. SUREC, Slovak-Ukraine Research and Education Centre, Policy Paper, 2011, 1.07.2016.
8. Regions matter: economic recovery, innovations and sustainable growth, publication of OECD, 2011. Available at: www.dx.doi.org/10.1787/9789264076525-en.
9. Seabright P. Accountability and decentralisation in government: an incomplete contract model. *European Economic Review*, no. 40(1), 1996, pp. 61-89.
10. The Law of Ukraine "On the Principles of State Regional Policy" of 5 February 2015 no. 156-VIII. Supreme Council of Ukraine (Vidomosti Verkhovnoyi Rady), 2015, no. 13, article 90). Available at: www.zakon.rada.gov.ua/go/15619 [in Ukrainian].
11. Hrinevs'ka S.M. Teoretyko-metodolohichni zasady samorozvytku rehionu yak potentsialu staloho rozvytku [Theoretical and methodological principles of self-development of a region as a potential of sustainable development]. *Ekonomika promyslovosti*, 2013, no. 3(63), pp. 70-77 [in Ukrainian].
12. Europe 2020. The strategy of socio-economic development of the European Union in 2020. European Commission. Available at: www.ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
13. Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions. A Budget for Europe 2020, Part II: Policy fiches. Available at: www.ec.europa.eu/health/programme/docs/maff2020fichesens.pdf.
14. Izha M.M. Transformatsiya rehional'noyi polityky ES: vysnovky dlya Ukrayiny [Transformation of the EU regional policy: conclusions for Ukraine]. *Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorenniya*, 2013, no. 12 [in Ukrainian].
15. Antonyuk V.P. Formuvannya ta vykorystannya lyuds'koho kapitalu v Ukrayini: sotsial'no-ekonomichna otsinka ta zabezpechennya rozvytku [The formation and use of human capital in Ukraine: the socio-economic assessment and provision of development]. *NAN Ukrayiny. In-t ekonomiky prom-sti.*, Donetsk, 2007, 54 p. [in Ukrainian].
16. Hrishnova O.A. Lyuds'kyy, intelektual'nyy i sotsial'nyy kapital Ukrayiny: sutnist', vzayemozvyazok, otsinka, napryamy rozvytku [Human, intellectual and social capital of Ukraine: the nature, correlation, assessment, development directions]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*, no. 1, pp. 34-40 [in Ukrainian].
17. Storchay P. Le capital humain: définition et enjeux pour l'entreprise [Human capital: definition and challenges for the company]. 2001. Available at: www.rhinfo.com/actualites/article/details-articles/cat/25/36/15320/79/le-capital-humain-dfinition-et-enjeux-pour-lentreprise [in French].
18. Mulatero F., Riela S. Human Capital for the Competiveness of the EU: The Role of National Reform Programmes. July, 2006.
19. Diskin I.E., Zaslavskaja T.I. Social'nye resursy razvitiya Rossii [Social resources of Russia's development]. *Transformatsiya sotsial'noj sfery i sotsial'naja politika*. Moscow, Delo, 1998, pp. 113-116 [in Russian].
20. Inozemcev V.L. Predely "dogonjajushhego razvitiya" [The limits of "catch-up"]. *Moscow, Ekonomika*, 2000, pp. 252, 295 [in Russian].
21. Rodrigues M.J. European Commission Conference "Social and Human Capital in the Knowledge Society: Policy Implications". Brussels, October 28-29, 2002, 6 p.
22. Baker W. Achieving Success Through Social Capital. Available at: www.bharatwaves.com/portal/modules/smartsection/makepdf.php?itemid=65.
23. Coleman J.S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 1988, no. 94, 95 p.
24. Shihirev P.N. Priroda sotsial'nogo kapitala: sotsial'no-psihologicheskiy podhod [Nature of social capital: social-psychological approach]. *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, 2003, no. 2, 17 p. [in Russian].
25. Field S. L'esprit d'équipe: une condition gagnante pour l'économie? [Team spirit: a winning condition for the economy?]. *l'Observateur OCDE*, 2012, Available at: www.observateurocde.org/news/fullstory.php/aid/242/LespritdE9quipe:uneconditiongagnantepourlEconomie [in French].
26. Schumpeter J. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, socializm i demokratija [The Theory of Economic Development. Capitalism, Socialism and Democracy]. Seriya "Antologija jekonomicheskoy mysl'i", Eksmo, 2007, 864 p. [in Russian].
27. Reporting intellectual capital to augment Research, Development and Innovation in SMEs. Report to the Commission of the High Level Expert Group on RICARDIS. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, 164 p.
28. European Commission (2010b). *European Competitiveness Report*, 2010, pp. 13-14.
29. Supporting Investment in Knowledge Capital, Growth and Innovation. OECD, 2013. Available at: www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/supporting-investment-in-knowledge-capital-growth-and-innovation_9789264193307-en.
30. Marcinkevich V.I., Shlihter A.A., Jarovaja E.V. Social'no-ekonomicheskaja effektivnost': opyt SSHA: Sistema samorazvitiya [Socio-economic benefits: the US experience: The system is self-development]. Moscow, Nauka, 2000, 301 p. [in Russian].
31. Jaremchuk S.V., Novgorodova E.F. Samorazvitie i subjektivnoe blagopoluchie sovremennoj molodezhi [Personal development and subjective well-being of today's youth]. *Infra-M, serija "Nauchnaja mysl'"*, 142 p. [in Russian].
32. Djatlov A.V. Social'nye resursy razvitiya [Social development resources]. Rostov on Don, 2005, 268 p. Available at: www.dslib.net/soc-struktura/socialnye-resursy-razvitiya-rossijskogo-obwestva.htm [in Russian].
33. Mrachkovs'ka M.A. Finansova nezalezhnist' terytorial'nykh hromad: praktyka Pol'shchi [Financial independence of local communities, the practice of Poland]. *Finansovi resursy rehionu: orhanizatsiya ta upravlinnya, Materialy Mizhnar. nauk-prakt. konf.*, Ivano-Frankivs'k, 2007, pp. 23-25 [in Ukrainian].
34. Mochalina O.S. Razvitie innovacionno-investicionnogo processa kak faktor realizacii innovacionnogo potentsiala [The development of innovation and investment process as a factor in the realization of innovative potential]. *Efektivna ekonomika. Elektronne naukovye fakhove vydannya*, no. 7, 2014. Available at: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3183 [in Russian].
35. Debande O., Vandenberghe V. Investir dans le capital humain [Investing in human capital]. Louvain-la Neuve, Academia. 2008 [in French].
36. Chavagneux Chr. La France relance la lutte contre les paradis fiscaux [France's stimulus fight against tax havens]. Available at: www.alternatives-economiques.fr/blogs/chavagneux/2015/10/01/la-france-relance-la-lutte-contre-les-paradis-fiscaux [in French].
37. European Commission. Europe 2020. A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. 2010a, 2010, 30 p.
38. Commission on Growth and Development. *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Washington, DC, World Bank, 2008, 175 p. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6507>.
39. Information publication of the EU Delegation to Ukraine. Available at: www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobullet04201uk.pdf.
40. Hatcher R., Leblond D. Education Action Zones and Zones d'Education Prioritaires. Keele Paper, June 27-29, 2001. Available at: www.cytanet.com.cy/fanerom-dim/zep/EAZandZEPacomparision.pdf.
41. Pantazis Chr., Gordon D. Tackling Inequalities: Where Are We Now and What Can Be Done? Bristol, The Policy Press. 2001.
42. Kliinova M., Sidorova E. Chelovecheskiy kapital v Evropejskom sojuze: gosudarstvennyy i nadnacional'nyy konteksty [The human capital in the European Union: national and supranational contexts]. *Voprosy ekonomiki*, 2012, no. 8, pp. 80-97 [in Russian].
43. Koen Raes. Ethics & Accountability in a Context of Governance & New Public Management. Vol. 7, 1998, pp. 197-206. Available at: www.oecd.org/gov/budgeting/48168865.pdf.
44. Lissabonskaja strategija [Lisbon Strategy]. *Zhurnal "Novaja Evropa"*. Available at: www.n-europe.eu/glossary/term/648 [in Russian].
45. Herzog Ph. Le facteur clé [The key factor]. *Confrontations Europe*, no 95. July-September, 2011 [in French].
46. Pervyaznyuk V.V. Finansova detsentralizatsiya yak zaporuka rehional'noho rozvytku [Fiscal decentralization as key to regional development]. *Finansovi resursy rehionu: orhanizatsiya ta upravlinnya, Materialy Mizhnar. nauk-prakt. konf.* 9-11.11.2006, Ivano-Frankivs'k, 2007, pp. 26-28 [in Ukrainian].
47. Kryvenko L.V., Ovcharenko S.V. Kontseptual'ni zasady rozvytku lyuds'koho kapitalu v umovakh pidvyshchennya konkurentospromozhnosti krayiny [Conceptual framework of human capital in terms of improving the competitiveness of the country]. *Ekonomichnyy chasopys XXI*, 2014, no. 1-2(1), pp. 23-26 [in Ukrainian].
48. Hrishnova O.A. Nahromadzhennya lyuds'koho, intelektual'noho i sotsial'noho kapitalu pidpryemstva yak osnovna forma yoho kapitalizatsiyi [The accumulation of human, intellectual and social capital of the company as the main form of its capitalization]. *Donets'k, Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky i prava*, 2011, no. 1, pp. 10-13 [in Ukrainian].
49. Zakhara O.V. Upravlinnya investuvanniam u lyuds'kyy kapital: metodolohiya, otsinka, planuvannya [Management of investment in human capital: methodology, evaluation, planning]. *Donets'k, DVNZ DonNTU*, 2010, 378 p. [in Ukrainian].
50. Voloshyn M.V. Vydatky derzhavnoho byudzhetu na rozvytok lyuds'koho kapitalu [State budget expenditures on human capital]. *Klasychnyy pryvatnyy universytet, Zaporizhzhya*, 2011, 20 p. [in Ukrainian].